

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

PROBLEMATICA RESPECTĂRII DEMNITĂȚII UMANE ÎN CONDIȚII DE CRIZĂ DIN PERSPECTIVA IMPLICAȚIILOR ETICO-JURIDICE GENERATE DE PANDEMIA DE COVID-19

ADRIAN BULGARU*

MARIA-BEATRICE BERNA**

Abstract:

The difficulties inherent to the operationalization of the concept of human dignity derive, in essence, both from the ineffable nature of the value associated with the term and from the multivalence of its application. From a scientific point of view, dignity eludes the attempts of unitary theorizing, being hypostasized both as a central legal value, as a fundamental normative principle or as an independent right. From a practical point of view, the implications of human dignity are manifold, as it affects the totality of human prerogatives and it is correlated to the set of State obligations undertaken in the field of the protection and promotion of human rights. In this paper we aim to advance the scrutiny of human dignity in a double scientific dynamic: (1) the analysis of the manner in which the restrictions, limitations or derogations invoked by States during the COVID-19 pandemics have influenced the guarantee of human dignity taking into account its characteristic of being the fundamental source of individual rights and freedoms; (2) examining the legal connection between the right to life and human dignity and its potential features derived from the conditions imposed by the health crisis.

Keywords: human dignity, the right to life, individual prerogatives, legal axiology, health crisis, COVID-19 pandemic

Résumé:

Les difficultés inhérentes à l'opérationnalisation du concept de dignité humaine dérivent, essentiellement, tant du caractère ineffable attaché à la valeur qui est associée au terme qu'à la plurivalence de son application. Du point de vue scientifique, la dignité échappe aux tentatives de théorisation unitaire, étant hypostasiée en tant que *valeur juridique centrale, comme principe normatif fondamental* ou en tant que *droit à part entière*. Du point de vue pratique, les implications de la dignité humaine sont multiples, vu qu'elle concerne la totalité des prérogatives humaines et étant corrélative à l'ensemble des obligations étatiques assumées en matière de protection et de promotion des droits de l'homme. Ce travail se propose d'analyser la dignité humaine dans une double dynamique scientifique: (1) l'analyse de la manière où les restrictions, les limitations ou les dérogations invoquées par les Etats pendant la pandémie de Covid-19 ont influencé la garantie de la dignité humaine prenant en compte sa caractéristique

* Dr., Director al Institutului Român pentru Drepturile Omului, e-mail: adrian.bulgaru@irdo.ro

** Asist. univ. dr., Universitatea Titu Maiorescu, e-mail: berna.beatrice@yahoo.com

de source fondamentale des droits et des libertés individuelle; (2) l'examen de la connexion juridique entre le droit à la vie et la dignité humaine et des particularités potentielles dérivées des conditions de crise actuelle.

Mots-clés: dignité humaine, droit à la vie, prérogatives individuelles, axiologie juridique, crise sanitaire, pandémie de Covid-19

Necesitatea conceptualizării și teoretizării unitare a demnității umane

La nivel elementar, analiza demnității umane implică recunoașterea naturii inerente a ființei umane astfel cum statuează partea preambulară a Declarației Universale a Drepturilor Omului¹ și a celor două Pacte Internaționale.

Demnitatea umană derivă din calitatea de a exista ca ființă umană-indiferent dacă aceasta din urmă este produsul creaționismului sau evoluționismului. În conținutul său, demnitatea este purtătoare de valențe științifice complexe, conjugând paradigma filosofico-religioasă cu cea legală. Din această perspectivă, literatura de specialitate prezintă demnitatea umană ca un aspect asociat, în mod tradițional, diviziunii dreptului public, care evocă o realitate *supra-pozitivă*, sintetizând elemente de religie, etică și morală situate într-o poziție supraordonată față de dreptul pozitiv, orientându-l pe aceasta din urmă. Astfel, sensul modern oferit demnității umane oscilează între *caracterul ilustrativ* și *caracterul prescriptiv* reprezentând, dintr-un punct de vedere, fuziunea dintre conținutul moral și dreptul coercitiv² iar, dintr-o altă perspectivă, o noțiune metafizică ce implică un principiu moral obiectiv care face posibilă recunoașterea legală a drepturilor omului³.

Imposibilitatea includerii demnității umane într-o conceptualizare unitară decurge, în primul rând, din vasta hermeneutică filosofică care este implicată discursului asupra demnității. De la sensul atribuit de utilitarismului regulilor potrivit căruia indivizii trebuie să se conformeze demnității umane deoarece aceasta reprezintă singurul principiu în funcție de care este posibilă maximizarea bunăstării umane, la sensul instituit de imperativul categoric de sorginte kantiană care atestă tratarea fiecărui individ ca scop în sine și

¹ Adoptată la data de 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr.217 A; ne referim la Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, respectiv la Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale adoptate de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966.

² Habermas Jurgen, „The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights”, *Metaphilosophy*, vol. 41, nr. 4, 2010, pp. 464-480.

³ Schultziner D., „Human Dignity: Functions and Meanings”, p. 85, în Malpas J și Lickiss N (eds) *Perspectives on Human Dignity*, Springer Dordrecht, 2007, pp. 73-92.

niciodată numai ca mijloc precum o consecință firească a umanității, demnitatea cunoaște metamorfoza sensului și a perspectivei de studiu.

În al doilea rând, dificultatea de conceptualizare a demnității umane este argumentată prin *flexibilitatea calificărilor juridice* care o însoțesc. În plan juridic, demnitatea umană îndeplinește, simultan, calitatea de: (1) *valoare normativă supremă* – fiind identificată, pe această cale, ca *fundament și legitimare pozitivistă a totalității prerogativelor umane*; (2) *principiu juridic* – reprezentând o *idee fundamentală care modelează, în devenirea sa, norma juridică prin intermediul căreia este consfințită o anumită prerogativă individuală*; (3) *drept al omului* – această consacrare juridică a demnității fiind statornicită de legile fundamentale ale statelor lumii.

Exempli gratia, în Capitolul I, având denumirea marginală *Drepturile fundamentale*, Constituția Republicii Federale Germania⁴ recunoaște că: *Demnitatea umană este inviolabilă. Respectarea și protejarea acesteia reprezintă obligația tuturor autorităților statului*. În mod similar, Constituția Africii de Sud⁵ reglementează în articolul 10 *dreptul fiecărui individ la respectarea și protejarea demnității umane*. Jurisprudența constituțională dezvoltată la nivelul Germaniei și al Africii de Sud în domeniul demnității umane este convergentă și evoluează către identificarea sensului juridic al demnității umane pe cale negativă; în consecință, a trata individul în sens contrar demnității umane echivalează cu reificarea acestuia.

În cauza⁶ *Prinsloo vs. Van der Linde* Curtea Constituțională a Africii de Sud evaluează negarea demnității umane în contextul aplicării discriminării rasiale, statuând următoarele: *persoanele de culoare au fost tratate ca neavând o valoare umană inerentă, ca obiecte ale căror identități ar putea fi definite în mod arbitrar de cei de la putere mai degrabă decât ca fiind recunoscute în calitate de persoane cu valoare umană infinită (...) acestora li s-a refuzat recunoașterea demnității lor inerente*.⁷

În jurisprudența Curții Constituționale Germane, problematica demnității a fost tranșată într-o cauză care aduce în discuție posibilitatea condamnării individului la închisoare pe viață, fără vocația de a beneficia de cautiune. Referitor la această posibilitate punitivă, Curtea Constituțională a Republicii Federale Germania a susținut că *statul trebuie să considere fiecare individ din*

⁴ Adoptată la 8 mai 1949 și intrată în vigoare la 23 mai 1949. A fost publicată în BGBl (Federal Law Gazette) III 100-1/1949. A fost modificată în mod subsecvent, însă modificările substanțiale au intervenit în anii 1956, 1968, în perioada 1990 – 1994, în 29 iulie 2009 și în 11 iulie 2012 (ultima revizuire a fost publicată în BGBl I, p. 1478/2012).

⁵ Adoptată la 8 mai 1996 și amendată de Adunarea Constituțională la data de 11 octombrie 1996.

⁶ *Prinsloo vs. Van der Linde*, 1997 3 SA 1012 (CC) para 32.

⁷ *Ibidem*.

societate ca având o valoare egală. Este contrară demnității umane transformarea oamenilor în simple instrumente ale [...] statului⁸.

În România, Legea Fundamentală recunoaște demnitatea umană ca valoare supremă a statului alături de drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic.⁹

Pe cale jurisprudențială, Curtea Constituțională a României a atribuit o natură juridică hibridă conceptului de *demnitate umană*, aceasta fiind descompusă în funcție de următoarele accepțiuni: (1) *demnitatea umană este temeiul drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor*; (2) *demnitatea umană este o valoare supremă a statului român având atât rol proclamativ cât și rol normativ – fiind susceptibilă de a fi calificată ca un drept fundamental cu un conținut distinct ce pune în discuție caracterul și condiția umană a individului*; (3) *demnitatea umană este o limită de revizuire a Constituției României*; (4) *în accepțiunea demnității umane, omul trebuie să fie scop și subiect al acțiunii statului, și nu mijloc sau obiect al acesteia, astfel că statul nu poate aplica omului un tratament care să nege calitatea și statutul său juridic de subiect de drept, întrucât se ajunge la nesocotirea obligației de respectare a esenței umane a individului. Este contrară demnității umane o conduită etatică ce pune sub semnul întrebării existența subiectivă a individului sau dacă abținerea într-un caz concret are ca rezultat desconsiderarea arbitrară a demnității umane. De aceea, sunt incompatibile cu demnitatea umană orice acțiuni/ inacțiuni care vizează sau au ca rezultat desconsiderarea existenței umane a individului, umilirea, stigmatizarea, persecutarea, ostracizarea, punerea în afara legii sau aplicarea unui tratament disprețuitor*.¹⁰

La nivel regional european, Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene¹¹ individualizează demnitatea umană atât din punct de vedere structural (organizată în 7 Titluri, Carta debutează cu Titlul numit „Demnitatea”) cât și din punct de vedere substanțial (articolul 1 stabilește că *Demnitatea umană este inviolabilă. Aceasta trebuie respectată și protejată*). Deși nu este proclamată în mod direct ca *drept* al omului, această natură juridică asociată

⁸ BVerfGE 45, 227.

⁹ Conform art. 1, alin. 3 din Constituția României. Constituția a fost aprobată prin referendumul național din 18-19 octombrie 2003 și a intrat în vigoare la data de 29 octombrie 2003, data publicării în Monitorul Oficial al României a Hotărârii Curții Constituționale nr. 3 din 22 octombrie 2003 pentru confirmarea rezultatului referendumului național din 18-19 octombrie 2003 privind Legea de revizuire a Constituției României. Constituția a fost modificată și completată prin Legea de revizuire nr. 429/2003, republicată de Consiliul Legislativ, cu reactualizarea denumirilor și dându-se textelor o nouă numerotare.

¹⁰ Decizia Curții Constituționale a României nr.464 din 18 iulie 2019 asupra propunerii legislative de revizuirea Constituției României, [Pl-x 331/3.07.2019], publicată în Monitorul Oficial nr. 646 din data de 05.08.2019, paragrafele 47-53.

¹¹ Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, OJ C 326, 26.10.2012, pp. 391–407.

demnității umane transpune pe cale interpretativă, în virtutea integrării sistemice a dispoziției articolului 1 în ansamblul dispozițiilor Cartei.

Identificarea epistemologică a problemei: coordonatele analitice ale demnității umane în condiții de criză

După cum rezultă din conceptualizarea realizată în secțiunea anterioară, demnitatea umană comportă o natură juridică complexă, de vocație hibridă, care oscilează între *drept*, *principiu* și *valoare normativă*.

Lipsa clarității conceptuale aferente demnității umane este în strânsă conexiune cu *trăsătura demnității umane* de a fi un *instrument sintetic*, care rezumă principalele problematice și aspecte din domeniul drepturilor omului. Astfel, eludând orice formă de standardizare, demnitatea umană face trimitere, concomitent, la elemente filosofice, religioase, sociologice, dar și la modul în care natura umană se raportează la și încorporează toate aceste fațete. Pornind de la fundamentul demnității umane – acela de prerogativă de bază atribuită fiecărui individ în temeiul umanității sale, – literatura de specialitate a elaborat multiple tentative concentrate pe surprinderea esenței demnității. Argumentarea demnității umane pe coordonatele primare ale afirmării acestui concept este avansată în doctrină de Christopher McCrudden, care reține în conținutul demnității umane cel puțin 3 elemente: (1) fiecare ființă umană posedă o valoare intrinsecă, doar prin faptul existenței sale; (2) demnitatea umană ca valoare intrinsecă ar trebui să fie recunoscută și respectată de toți membrii societății; (3) recunoașterea valorii intrinseci a individului necesită ca statul să fie perceput ca un instrument așezat la dispoziția ființei umane individuale (ne referim în acest punct la revendicarea statului limitat).¹²

Indiferent de dificultățile întâmpinate în calificarea juridică a acesteia, demnitatea umană are valoare transversală în sensul în care comportă implicații asupra tuturor drepturilor și libertăților umane; dintre acestea din urmă, dreptul la viață se află indisolubil atașat de demnitatea umană deoarece el asigură premisa ontologică a demnității umane, iar demnitatea umană descrie condițiile juridice optime privitoare la exercitarea dreptului la viață.

Raționamentul conform căruia demnitatea umană reunește în sfera sa de cuprindere totalitatea prerogativelor umane, complinindu-le conținutul, se bazează pe ideea recunoașterii demnității ca punct de incipit al totalității drepturilor omului și, implicit, pe caracteristicile aferente drepturilor omului stabilite la nivelul comunității internaționale de Organizația Națiunilor Unite. În acest sens, universalitatea, inalienabilitatea, interdependența și interrelaționarea, egalitatea și nediscriminarea, participarea și incluziunea,

¹² Christopher McCrudden, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *European Journal of International Law*, vol. 19, nr. 4, 2008, pp. 655-679.

responsabilitatea și legalitatea¹³ consolidează ideea preexistenței unei valori comune, aplicabilă tuturor drepturilor omului și identificabilă în conținutul demnității umane.

Înțelesă, la cel mai simplu nivel explicativ, ca valoare inerentă a ființei umane a cărei recunoaștere, promovare și protejare, este indiscutabilă, demnitatea umană implică aprecierea morală a acțiunilor (pozitive sau negative)¹⁴ întreprinse de statele națiune în vederea ocrotirii drepturilor omului. În condiții de criză, proiectarea demnității umane cu luarea în considerare a celor două elemente: (1) exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale și (2) exercitarea dreptului la viață, comportă unele provocări specifice.

Pe de o parte, avem în vedere faptul că autoritățile statale tind să plaseze în plan secund acțiunile de protecție și promovare a drepturilor omului în circumstanțe extraordinare precum cele aferente pandemiei de COVID-19; pe de altă parte, se evidențiază unele probleme etice privitoare la garantarea și exercitarea dreptului la viață al indivizilor în contextul insuficientelor resurse medicale și a supraaglomerării sistemului sanitar.

În timp ce problematica garantării drepturilor omului ca prerogative desprinse din sursa demnității umane este un aspect cuantificabil, apreciat prin luarea în considerare a posibilităților de limitare, restricționare sau derogare, problematica exercitării dreptului la viață aduce în discuție aspecte particulare de natură etică, referitoare la accesul la servicii medicale, la administrarea unui tratament medical corespunzător persoanelor infectate cu virusul SARS-CoV-2 sau la triere – ca act realizat de personalul medical în condițiile unui număr insuficient de locuri disponibile la secțiile medicale specializate.

Privitor la posibilitatea de a supune drepturile și libertățile individuale unor limitări și restricționări în condițiile manifestării pandemiei de COVID-19, un aspect se impune a fi problematizat: dacă posibilitatea de a activa limitările și restricționările rezidă în aceea că drepturile omului nu au caracter absolut, care sunt implicațiile asupra garantării demnității umane – aceasta din urmă, având caracter trans-normativ și decurgând în mod necesar din natura ființei umane, va fi supusă aceluiași limitări și restricționări? Există garanții viabile în temeiul cărora demnitatea umană poate fi salvagardată în condiții de criză?

În relație cu asocierea dintre demnitate și dreptul la viață, demersul analitic aduce în prim-plan alte sensibilități juridice: luând în considerare achiesarea comunității internaționale la includerea dreptului la viață în categoria normelor de *jus cogens* este absolutizat *de plano* dreptul la viață în condiții de

¹³ A se vedea informațiile expuse pe site-ul : <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles>, accesat la data de 20 decembrie 2020, ora 17:30 p.m.

¹⁴ Pawel Lukow, „A Difficult Legacy: Human Dignity as the Founding Value of Human Rights”, *Human Rights Review*, vol. 19, 2018, pp. 313-329.

criză? Indiferent de soluționarea acestei interogații, interesează calea de urmat în garantarea demnității umane: pot fi păstrate nealterate garanțiile aferente demnității umane în orice condiții?

Limitările și derogările instituite asupra drepturilor omului în contextul crizei sanitare și implicațiile acestora asupra demnității umane

La nivel internațional, articolul 4 prescrie pentru ambele Pacte Internaționale¹⁵ coordonatele de activare a derogării și a limitării drepturilor prevăzute în cele două instrumente.

Observăm că posibilitatea derogării există referitor la drepturile și libertățile prevăzute de Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, fiind stabilite *expresis verbis* cerințele care se cuvin a fi împlinite cumulativ pentru activarea derogării: existența unui pericol public excepțional care amenință viața națiunii; pericolul public este proclamat printr-un act oficial; măsurile derogatorii nu pot fi incompatibile cu alte obligații stabilite conform dreptului internațional, iar măsurile nu determină un act discriminatoriu.

Două aspecte au fost supuse scrutării Comitetului Drepturilor Omului în evaluarea articolului 4 din Pactul Internațional: (1) calificarea situațiilor apreciate ca fiind excepționale și (2) stabilirea perioadei pentru care poate fi activă derogarea. În Comentariul General nr. 29 formulat în relație cu explicitarea articolului 4 din Pact, Comitetul Drepturilor Omului reține ambele probleme în paragrafele 3 și 4: *Nu orice perturbare sau catastrofă se califică drept o urgență publică care amenință viața națiunii (...) Pactul impune ca și în timpul unui conflict armat să fie permise măsuri care derogă de la prevederile sale numai dacă și în măsura în care situația constituie o amenințare*

¹⁵ Conform articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice: 1. În cazul în care un pericol public excepțional amenință existența națiunii și este proclamat printr-un act oficial, statele părți la prezentul Pact pot ca, în limita strictă a cerințelor situației, să ia măsuri derogatorii de la obligațiile prevăzute în prezentul Pact, cu condiția ca aceste măsuri să nu fie incompatibile cu celelalte obligații pe care le au potrivit dreptului internațional și ca din ele să nu rezulte o discriminare întemeiată numai pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, sau origine socială. 2. Dispoziția precedentă nu autorizează nici o derogare de la prevederile articolelor 6, 7, 8 (paragraful 1 și 2), 11, 15, 16 și 18.3. Statele părți la prezentul Pact care fac uz de dreptul de derogare trebuie caprin intermediul Secretarului general al Organizației Națiunilor Unite să semnaleze deîndată celorlalte state părți dispozițiile de la care au derogat, precum și motivele care au provocat această derogare. O nouă comunicare va fi făcută, prin același intermediu, la data la care ele au pus capăt derogărilor. Potrivit articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale: Statele părți la prezentul Pact recunosc că în ce privește folosința drepturilor asigurate de către stat în conformitate cu prezentul Pact, statul nu poate supune aceste drepturi decât la limitările stabilite de lege, numai în măsura compatibilă cu natura acestor drepturi și exclusiv în vederea promovării bunăstării generale într-o societate democratică.

la adresa vieții națiunii. Dacă statele părți consideră să invoce articolul 4 în alte situații decât un conflict armat, acestea ar trebui să ia în considerare cu atenție justificarea și de ce o astfel de măsură este necesară și legitimă în astfel de circumstanțe. În repetate rânduri, Comitetul și-a exprimat îngrijorarea față de statele părți care prezintă aparența de a fi derogat de la drepturile protejate de Pact sau ale căror legi interne par să permită o astfel de derogare în situații care nu sunt acoperite de articolul 4.

În același sens, cu privire la obligativitatea limitării în timp a măsurilor derogatorii, derogarea de la unele obligații ale Pactului în situații de urgență este clar distinctă de restricțiile sau limitările permise chiar și în perioadele normale (...). Cu toate acestea, obligația de a limita orice derogări la cele strict solicitate de exigențele situației reflectă principiul proporționalității care este comun puterilor de derogare și limitare. Mai mult, simplul fapt că o derogare admisibilă de la o dispoziție specifică poate fi, în sine, justificată de exigențele situației, nu elimină cerința conform căreia măsurile specifice luate în temeiul derogării trebuie să fie dovedite a fi cerute și de circumstanțele cazului.¹⁶

În contextul pandemiei de COVID-19, România a activat articolul 4 din Pact, comunicând că misiunea permanentă a României la Organizația Națiunilor Unite solicită ca Notă Verbală adresată pe această cale să fie considerată o notificare în sensul activării articolului 4 alineatul (3) din Pact; (...) autoritățile române vor face ulterior informări despre orice schimbări care ar putea apărea în legătură cu situația aceasta.¹⁷

În scopul de a orienta statele care au activat clauza de derogare de la prevederile Pactului, Comitetul Drepturilor Omului a adoptat Declarația cu privire la derogările de la Pact realizate din perspectiva pandemiei de COVID-19. Declarația validează posibilitatea de derogare de la prevederile Pactului și condițiile în care acestea activează: *Un număr de state părți la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice au notificat Secretarul General al ONU în temeiul articolului 4 al Pactului cu privire la măsurile de urgență pe care le-au luat sau intenționează să le ia în vederea reducerii răspândirii pandemiei de COVID-19, derogând de la obligațiile lor din Pact. (...) În plus, Comitetul recunoaște că statele părți care se confruntă cu amenințarea de contagiune pe scară largă pot recurge, temporar, la măsuri excepționale impuse de urgența situației și pot invoca dreptul lor de derogare de*

¹⁶ General comment no. 29 states of emergency (article 4), GE.01-44470 (E) 190901, General comment on article 4 (adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001), accesibil la adresa <https://undocs.org/CCPR/C/21/Rev.1/Add.11>

¹⁷ Reference: C.N.121.2020.TREATIES-IV.4 (Depositary Notification) International Covenant on Civil and Political Rights, New York, 16 December 1966, Romania: Notification under article 4 (3) 1.

la Pact în temeiul articolului 4, cu condiția ca acest lucru să fie necesar pentru a proteja viața națiunii.

De asemenea, Declarația tranșează modul de respectare a demnității umane în condițiile crizei sanitare, subliniind că: (...) statele părți nu pot deroga de la obligația lor de a trata toate persoanele, inclusiv persoanele private de libertate, cu umanitate și respect pentru demnitatea umană, iar acestea trebuie să acorde o atenție specială adecvării condițiilor de sănătate și a serviciilor de sănătate în locurile de detenție (...) statele părți nu pot tolera, chiar și în situații de urgență, susținerea urii naționale, rasiale sau religioase care ar constitui incitare la discriminare, ostilitate sau violență și trebuie să ia măsuri pentru a se asigura că discursul public în legătură cu pandemia de COVID-19 nu constituie pledoarie și incitare împotriva anumitor grupuri marginalizate sau vulnerabile, inclusiv minorități și cetățeni străini.¹⁸

Articolul 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale instituie o reglementare mai laxă decât cea analizată în rândurile de mai sus, deoarece nu se referă la derogări ci la limitări aferente prerogativelor economice, sociale și culturale, care sunt permise în măsura în care: sunt stabilite de lege, sunt compatibile cu natura acestor drepturi și au ca scop exclusiv promovarea bunăstării generale într-o societate democratică.

Totodată, la nivel european, articolul 15 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale¹⁹ instituie o clauză derogatorie de la prerogativele recunoscute în conținutul său a cărei sursă de inspirație se raportează la prevederile articolului 4 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice. Conform articolului 15, alin. (1) din Convenție: *În caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice Înalță Parte Contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta Convenție, în măsura strictă în care situația o impune și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional.*

Statele contractante, în circumstanțe excepționale, au posibilitatea de a deroga, într-un mod limitat și supravegheat, de la obligațiile lor de a asigura anumite drepturi și libertăți în temeiul Convenției. Observăm că măsurile care pot fi adoptate pe parcursul derogărilor sunt limitate, fiind necesare anumite cerințe procedurale care se impun a fi respectate de orice stat cu ocazia realizării unei derogări. Interpretarea articolului 15 din Convenție atestă că

¹⁸ Human Rights Committee, *Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic*, 24 April 2020.

¹⁹ Elaborată la Roma în anul 1950, intrată în vigoare în anul 1953.

realizarea derogării nu echivalează unei concesiuni acordate statului în sensul în care acestuia îi este permis să nu garanteze drepturile cuprinse în Convenție.²⁰

Pentru a oferi un model de acțiune în privința aplicării articolului 15 din Convenția Europeană, Ghidul elaborat în domeniul interpretării și aplicării articolului 15 subliniază că dacă un reclamant se plânge că drepturile sale, garantate de Convenție, au fost încălcate în timpul unei perioade de derogare, Curtea va examina mai întâi dacă măsurile luate pot fi justificate în temeiul articolelor de fond ale Convenției; numai dacă nu poate fi justificată în continuare, Curtea va examina validitatea derogării.²¹

Derogarea de la nivelul de protecție instituit de Convenția Europeană reprezintă, pentru statele părți, o *possibilitate* și nu o *obligație* în contextul dat, iar pandemia de COVID-19 reprezintă, în sensul articolului 15, o amenințare reală și iminentă adresată dreptului la sănătate și la viață al tuturor persoanelor. Statele pot stabili, în funcție de propria marjă de apreciere, drepturile de la care aleg să deroge, prin luarea în considerare a drepturilor non-derogabile²² (care, la rândul lor, sunt diferite în funcție de instrumentul juridic cercetat²³), a drepturilor aparținând domeniului *jus cogens* calificate ca atare de Convenția de la Viena privitoare la dreptul tratatelor²⁴, a gravității situației sanitare și

²⁰ European Court of Human Rights, Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights, Derogation in time of emergency Updated on 31 August 2020, p. 5.

²¹ *Ibidem*.

²² Comitetul Drepturilor Omului atestă în Comentariul General nr. 23, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, paragraful 10, următoarele: sunt non-derogabile drepturile a căror suspendare este irelevantă pentru controlul legitim al stării de urgență națională.

²³ Cu titlu de exemplu, articolul 15 alin. (2) din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale indică drepturile non-derogabile: Dispoziția precedentă nu permite nicio derogare de la articolul 2 (dreptul la viață), cu excepția cazului de deces rezultând din acte licite de război, și nici de la articolele 3 (interzicerea torturii), 4 (paragraful 1) (interzicerea sclaviei și a muncii forțate) și 7 (nici o pedeapsă fără lege); articolul 4, alin. (2) din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice indică drepturile non-derogabile: Dispoziția precedentă nu autorizează nici o derogare de la prevederile articolelor 6, 7, 8 (paragraful 1 și 2), 11, 15, 16 și 18 (dreptul la viață, interzicerea torturii, interzicerea sclaviei și a servituții, imposibilitatea de întemnițare pentru neîndeplinirea unei obligații contractuale, regula nici o pedeapsă fără lege, recunoașterea personalității juridice, libertatea gândirii, conștiinței și religiei); articolul 27, alin. (2) din Convenția Americană a Drepturilor Omului prevede că dispoziția anterioară nu autorizează nici o suspendare de la articolul 3 (personalitate juridică), articolul 4 (dreptul la viață), articolul 5 (dreptul la tratament uman), articolul 6 (libertatea de sclavie), articolul 9 (eliberarea de legile ex post facto), articolul 12 (libertatea conștiinței și religiei), articolul 17 (drepturile familiei), articolul 18 (dreptul la un nume), articolul 19 (drepturile copilului), articolul 20 (dreptul la naționalitate) și articolul 23 (dreptul de a participa la guvernare), sau de la garanțiile judiciare esențiale pentru protecția acestor drepturi.

²⁴ Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor încheiată la Viena la 23 mai 1969, publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”, volumul 4. Articolul 53 din Convenție stabilește: Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este

a măsurilor pertinente, adecvate și proporționale utilizate. În condițiile instituirii pandemiei de COVID-19, România a notificat Secretariatul General al Consiliului Europei, prin Nota Verbală transmisă la data de 17 martie 2020, derogarea de la Convenție, oferind garanțiile notificării permanente asupra măsurilor care vor fi adoptate pe întreaga durată a stării de urgență.

În sistemul african de protecție a drepturilor omului, relativizările referitoare la derogări/limitări sau suspendări ale drepturilor în situații de urgență publică nu sunt reglementate. Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor²⁵ nu reglementează în mod expres limitări, derogări sau suspendări ale drepturilor și libertăților omului prevăzute în conținutul său.

În sistemul inter-american de protecție a drepturilor omului, articolul 27 din Convenția Americană a Drepturilor Omului²⁶ permite derogări cu anumite circumstanțieri determinate de respectarea drepturilor non-derogabile. Derogarea reglementată în sistemul interamerican se manifestă pe direcțiile interpretative avansate de Comisia Inter-Americană care, subliniind caracterul temporar al crizei sanitare, analizează cerințele necesar a fi respectate în caz de suspendare a unor drepturi și libertăți: *chiar și în cele mai extreme și excepționale cazuri în care suspendarea anumitor drepturi poate deveni necesară, legislația internațională stabilește o serie de cerințe, cum ar fi legalitatea, necesitatea, proporționalitatea și actualitatea, care sunt concepute pentru a împiedica utilizarea unor astfel de stări de urgență în sens ilegal sau într-un mod abuziv sau disproporționat, provocând încălcări ale drepturilor omului sau prejudicii sistemului democratic de guvernare.*²⁷

După cum evocă Declarația Universală a Drepturilor Omului în partea preambulară, demnitatea umană este *inerentă* ființei umane – fapt care garantează caracterul său absolut. Luarea în discuție a demnității umane în condițiile aplicării limitărilor, derogărilor sau suspendărilor este posibilă exclusiv în dimensiunea externă a demnității – referitoare la exercițiul acesteia în legătură cu realizarea drepturilor și libertăților fundamentale. În substanța acesteia, demnitatea umană nu poate fi chestionată; singura relativizare

în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter.

²⁵ Adoptată la data de 27 iunie 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), a intrat în vigoare la 21 octombrie 1986.

²⁶ Adoptată la Conferința Inter-americană specializată în domeniul drepturilor omului, desfășurată la San José, Costa Rica, la data de 22 noiembrie 1969.

²⁷ IACHR, Pandemic and Human Rights in the Americas, Resolution 1/2020, 10 Apr., 2020, § 3(g), <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-1-20-en.pdf>. accesat la data de 17 decembrie 2020, ora 16:31 p.m.

discutabilă subzistă prin raportare la dimensiunea sa externă, privitoare la modul de exercitare. În lumina celor expuse anterior, instituirea derogărilor, limitărilor și suspendărilor drepturilor și libertăților fundamentale trebuie să fie realizată prin luarea în considerare a principiilor legalității, proporționalității și nediscriminării. Aplicate concomitent, aceste principii asigură conținutul demnității umane și realizarea condițiilor acesteia inclusiv în circumstanțe excepționale.

Dreptul la viață și demnitatea umană în condiții de criză

Fiind inerentă ființei umane și existenței sale, demnitatea reprezintă un fundament juridic necesar dreptului la viață.

În Comentariul General nr. 36²⁸, Comitetul Drepturilor Omului interpretează exercitarea dreptului la viață în strânsă legătură cu demnitatea umană, menționând în paragraful 3 că *dreptul la viață este un drept care nu trebuie interpretat în mod restrâns. Acesta se referă la dreptul indivizilor de a fi liberi de acte și omisiuni care sunt destinate sau pot să le provoace moartea nefirească sau prematură, precum și dreptul de a se bucura de o viață trăită în demnitate.*

În condițiile enunțate, demnitatea reprezintă o dimensiune de exercitare a dreptului la viață, fiind o cerință în sine care asigură realizarea dreptului la viață în mod plenar. În paragraful 26 din Comentariul General nr. 36, Comitetul subliniază conexiunea dintre demnitate și viață, menționând că *datoria de a proteja viața implică, de asemenea, că statele părți ar trebui să ia măsurile adecvate pentru a aborda condițiile generale din societate care pot da naștere unor amenințări directe îndreptate împotriva vieții sau care pot împiedica indivizii să se bucure de dreptul la o viață trăită cu demnitate.*

În mod similar, în sistemul de drept al Consiliului Europei constituit în temeiul Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, noțiunea de *demnitate* nu este utilizată *in expressis* până la momentul adoptării Protocolului nr. 13²⁹; acest instrument juridic menționează în partea preambulară *demnitatea innăscută a tuturor ființelor umane*, plasând în relație directă cu recunoașterea demnității, abolirea pedepsei cu moartea.

În contextul pandemiei COVID-19, principala problematizare care vizează dreptul la viață și, implicit, demnitatea umană constă în *modul de triere a pacienților* în condițiile resurselor medicale limitate.

²⁸ Human Rights Committee General comment no. 36, Article 6: right to life, 3 September 2019.

²⁹ Adoptat la Vilnius, la 3 mai 2002.

Totodată, este chestionată măsura în care personalul medical poate realiza trierea pacienților în vederea administrării tratamentului aferent infectării cu virusul SARS-CoV-2, în funcție de criteriul vârstei astfel încât pacienții vârstnici și, suferinzi de alte morbidități, sunt, de regulă, plasați pe poziții inferioare prin comparație cu pacienți de vârstă tânără sau medie.

De asemenea, un aspect aparte este reprezentat de deciziile luate de pacienți în situații critice în temeiul autonomiei personale, care au ca finalitate renunțarea la tratament. În acest sens, o interogație legitimă este aceea conform căreia poate justifica respectarea autonomiei personale exprimată în forma refuzului tratamentului medical decizia de triere luată în mod subsecvent de personalul medical?

Conform paragrafului 9 din Comentariul General nr. 36, *deși este recunoscută importanța centrală a demnității umane în contextul exercitării autonomiei personale, statele ar trebui să ia măsuri adecvate, fără a-și încălca celelalte obligații ale Pactului, pentru a preveni sinuciderile, în special în rândul persoanelor aflate în situații deosebit de vulnerabile, inclusiv a persoanelor private de libertate. Statele părți care permit profesioniștilor din domeniul medical să ofere tratament medical sau mijloacele medicale pentru a facilita încetarea vieții adulților afectați, precum bolnavii aflați în fază terminală, care au dureri și suferințe fizice sau mentale severe și doresc să moară cu demnitate, trebuie să asigure existența unor garanții juridice și instituționale solide pentru a verifica dacă profesioniștii din domeniul medical respectă decizia liberă, informată, explicită și neechivocă a pacienților lor, în vederea protejării acestora de orice formă de presiune și abuz.*

Este clar că manifestarea pandemiei de COVID-19 impune noi obligații în sarcina statelor părți la principalele instrumente internaționale și regionale din domeniul drepturilor omului pentru a asigura în favoarea indivizilor dreptul la viață demnă.

Una dintre obligațiile care le revin statelor părți este aceea de diligență necesară (eng. *due diligence*) – respectiv de a întreprinde ansamblul de măsuri pozitive rezonabile ca răspuns la amenințările previzibile adresate vieții și sănătății urmare a riscului de infectare cu virusul SARS-CoV-2.³⁰

Deci, statele au în principal îndatorirea de a planifica răspunsul la pandemia de COVID-19 astfel încât viețile oamenilor să poată fi salvate din moment ce starea de urgență sanitară se prelungește și se acutizează la nivel național. Avem în vedere adoptarea unui set de măsuri minimale aplicabile de state, astfel încât acestea să nu contribuie în mod voluntar la răspândirea virusului

³⁰ Hathaway O., Lim P. and Stevens M., *COVID-19 and International Law Series – Human Rights Law: Right to Life*, Just Security, 18 November 2020, <https://www.justsecurity.org/73426/covid-19-and-international-law-series-human-rights-law-right-to-life/>, la data de 21 decembrie 2020, ora 20:31 p.m.

(cu titlu de exemplu, trebuie să se asigure lucrătorilor din domeniul sanitar măsurile necesare de protecție pentru reducerea riscului de infectare).³¹

Lipsa de resurse medicale corespunzătoare soluționării crizei sanitare din perioada pandemiei de COVID-19 nu poate conduce la ideea justificării încălcării premiselor vieții demne; în mod similar, autonomia personală concretizată în refuzul de a fi supus unui tratament medical corespunzător nu poate fi respectată atât timp cât aceasta este rezultatul unei situații critice la nivel global. În aceste coordonate, circumstanțiate după cum am prezentat anterior, respectarea autonomiei personale nu este o ipostaziere a demnității umane în condiții de criză.

Dreptul convențional adoptat sub auspiciile Consiliului Europei analizează prerogativa vieții din perspectiva articolului 2 din Convenție sub aspectul obligațiilor care revin statelor, instituind două direcții în acest sens: (1) obligația de fond incluzând ansamblul măsurilor adecvate adoptate de state pentru a proteja viața persoanelor aflate sub jurisdicția lor și (2) obligația procedurală de a efectua investigații eficiente în corelație cu nerespectarea obligației de fond.

Dreptul la sănătate – ca element central a cărui protecție este disputată în condițiile manifestării pandemiei de COVID-19, – nu este menționat *expressis verbis* în Convenția Europeană, elementele sale de conținut fiind încorporate fie în sfera dreptului la viață (reglementat de articolul 2 din Convenție), fie în sfera dreptului la viață privată (cuprins în articolul 8 din Convenție).

Deși situația mondială generată de pandemia de COVID-19 nu a constituit, până la momentul prezent, un subiect *per se* care să reprezinte obiectul unei acțiuni în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, problematica dreptului la viață și contextualizarea acestuia prin raportare la condițiile sanitare dezvoltate la nivelul statelor a sintetizat un aspect care a reținut atenția instanței europene.

În cauza *Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugalia*³² Curtea statuează cu titlu principal modul de evaluare a îndeplinirii obligațiilor de fond și procedurale în legătură cu protecția și promovarea dreptului la viață. Astfel, în speța citată, Curtea reiterează faptul că, prima teză a articolului 2 constituie una dintre dispozițiile fundamentale ale Convenției și consacră, de asemenea, una dintre valorile de bază ale societăților democratice aferente statelor membre la Consiliul Europei, aceasta impunând statului nu numai să se abțină de la luarea intenționată a vieții, dar și adoptarea măsurilor adecvate pentru a proteja viața celor din jurisdicția sa.

³¹ *Ibidem*.

³² Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraphs 164-166.

Curtea subliniază că, deși dreptul la sănătate – recunoscut în numeroase instrumente internaționale – nu este ca atare menționat printre drepturile garantate în temeiul Convenției și al Protocoloalelor sale, obligația menționată mai sus trebuie interpretată ca aplicându-se în contextul oricărei activități, publice sau private, în care poate fi evaluat dreptul la viață, inclusiv în sfera sănătății publice. În contextul special al asistenței medicale, Curtea a interpretat obligația statului de a garanta viața în mod substanțial, solicitând acestuia din urmă să adopte reglementări care să oblige spitalele, fie ele private sau publice, să adopte măsuri adecvate pentru protecția vieții pacienților. Cu toate acestea, nu este exclusă posibilitatea ca actele și omisiunile autorităților săvârșite în contextul politicilor de sănătate publică să poată, în anumite circumstanțe, să angajeze responsabilitatea părților în temeiul articolului 2.³³

Principalul inconvenient relativ protecției dreptului la viață, care este invocat de indivizi pe fondul crizei sanitare determinate de pandemia de COVID-19 rezidă, *inter alia*, în *diminuarea calității actului medical* – aspect care conduce la alegații de neglijență medicală în contextul tratamentului aplicabil pacienților. Curtea a subliniat în mod constant că, în cazul în care un stat contractant a adoptat dispoziții adecvate pentru asigurarea unor standarde profesionale ridicate în rândul profesioniștilor din domeniul sănătății cu scopul protecției vieții de pacienți, aspecte precum o eroare de judecată din partea unui profesionist din domeniul sănătății sau o coordonare neglijentă între profesioniștii din domeniul sănătății, în tratamentul administrat unui anumit pacient, nu sunt suficiente pentru a solicita unui stat contractant să răspundă din punctul de vedere al realizării obligațiilor pozitive derivate din articolul 2 al Convenției.³⁴

După cum am antamat în rândurile anterioare, presiunea instituită de efectele pandemiei de COVID-19 asupra sistemelor sanitare aduce în prim-plan elemente etice stabilite în conexiune cu garantarea dreptului la viață și la demnitate, precum identificarea unei ordini de prioritate a internării la secția de Terapie Intensivă a pacienților infectați cu virusul SARS-CoV-2 sau identificarea unui protocol nediscriminatoriu de acordare a măsurilor de prim ajutor sau de tratament în favoarea acestora. Luând în considerare noutatea absolută a realității medicale specifică pandemiei de COVID-19, în lipsa unor repere legale clare, vom lua în considerare modelul jurisprudențial dezvoltat de Curtea Europeană, aplicându-l prin analogie prezentei situații de fapt. În cauza *Arskaya vs. Ucraina*³⁵ Curtea a asociat cu încălcarea articolului 2,

³³ *Ibidem*.

³⁴ Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraph 169.

³⁵ Fifth Section case of *Arskaya vs. Ukraine* (Application No.45076/05) Judgment Strasbourg, 5 December 2013.

în dimensiunea sa substanțială, acțiunea autorităților sanitare de la nivel local de a nu reglementa într-o manieră suficient de clară normele în funcție de care pacienții erau internați la secția de Terapie Intensivă. *Mutatis mutandis*, dispozițiile flexibile și interpretative aplicabile consimțământului informat al pacienților echivalează, în opinia Curții, unei absențe a regulilor adecvate în materie. Conjugate, cele două limitări legale sunt de natură să conducă, potrivit Curții, la încălcarea articolului 2 din Convenție, în sensul în care autoritățile sanitare nu au întreprins măsuri suficiente pentru a constitui un cadru de reglementare apt să asigure protejarea adecvată a vieții.³⁶

Este clar că responsabilitatea statelor în domeniul garantării vieții și demnității umane pe coordonatele trasate de pandemia de COVID-19 reprezintă un subiect sensibil, angajarea răspunderii fiind activă în situații cu totul excepționale. Prin luarea în considerare a posibilității de a identifica responsabilitatea statului în temeiul articolului 2 al Convenției cu privire la actele și omisiunile unui furnizor de servicii medicale, Curtea distinge următoarele ipoteze: (1) situația în care viața unui pacient este pusă în mod conștient în pericol prin refuzul accesului la tratament de urgență sau (2) situația în care o disfuncție sistemică sau structurală a serviciilor spitalicești duce la imposibilitatea accesării de către un pacient a tratamentului de urgență în condițiile în care autoritățile au știut despre sau ar fi trebuit să știe despre acest risc și nu au întreprins măsurile necesare pentru a preveni materializarea acestui risc, punând astfel în pericol viața pacienților.³⁷

Un alt aspect cu implicații etico-morale asupra garantării dreptului la viață constă în identificarea unei modalități adecvate de exercitare a consimțământului informat în ipoteza în care pacientul infectat cu virusul SARS-CoV-2 se află în izolare, la terapie intensivă, și este în imposibilitatea de a fi consultat în mod direct cu privire la acțiunile terapeutice la care va fi supus. Dorința pacientului de a nu fi resuscitat în eventualitatea colapsului sistemului cardio-respirator trebuie să fie documentată în prealabil iar, în situația în care acest aspect este nefezabil, indicația de a nu fi resuscitat pacientul trebuie să transpară în mod clar din indicațiile oferite de membri de familie sau alți aparținători ai pacientului. Reprezentând situații producătoare de efecte socio-juridice complexe, actele decizionale nu pot fi adoptate în mod unilateral de furnizorii de servicii medicale și nici nu pot fi aplicate în mod discriminatoriu.³⁸

³⁶ *Ibidem*, paragraphs 84-91.

³⁷ Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017, paragraph 166.

³⁸ Pentru informații suplimentare asupra politicilor parlamentare britanice formulate în legătură cu subiectul analizat, a se consulta site-ul: <https://publications.parliament.uk/pa/jt5801/jtselect/jtrights/265/26507.htm>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 20:45 p.m.

Obligațiile statelor asumate în sensul garantării dreptului la viață și la demnitate în condițiile crizei sanitare se impun a fi evaluate în mod cuprinzător, prin includerea elementelor materiale (înscrise în tipologia celor analizate anterior precum furnizarea de servicii medicale, acordarea de terapie corespunzătoare, implicarea corespunzătoare a profesioniștilor din domeniul medical) și a elementelor imateriale (referitoare la acordarea de informații clare, pertinente, concludente, relevante).

Astfel, autoritățile internaționale și regionale având competențe în domeniul drepturilor omului au emis o Declarație comună având ca obiect obligația guvernelor de a promova și proteja fluxul informațional liber în perioada pandemiei de COVID-19³⁹. Documentul programatic are vocația de a stabili, cu titlu principal, direcțiile statale de acțiune pentru deplina asigurare a dreptului la viață și sănătate al populației: (1) sănătatea umană depinde nu numai de asistența medicală ușor accesibilă ci și de accesul la informații exacte despre natura amenințărilor și a mijloacele de protejare ale individului, familiei și comunității; (2) este esențial ca guvernele să furnizeze informații veridice despre natura amenințării reprezentate de virusul SARS-CoV-2; (3) guvernele sunt obligate, în temeiul dispozițiilor din domeniul drepturilor omului, să furnizeze tuturor informații fiabile în formate accesibile, cu accent deosebit pe asigurarea accesului la informații în favoarea persoanelor cu acces limitat la internet sau în favoarea persoanelor cu dizabilități; (4) în momente de urgență, când accesul la informații este de o importanță critică, restricțiile ample la accesul la internet nu pot fi justificate din motive de ordine publică sau de securitate națională; (5) pentru a contracara dezinformarea, guvernele trebuie să asigure comunicarea prin intermediul mesajelor publice articulate, având ca obiect aspecte referitoare la furnizarea serviciilor publice de asistență sanitară și/sau de asistență de urgență; (6) guvernele statelor trebuie să limiteze cenzura informațională, precum și utilizarea tehnologiei de supraveghere pentru a limita răspândirea virusul SARS-CoV-2 în acord cu standardele de necesitate și proporționalitate.

Concluzii

Tentativele de cuprindere a conceptului demnității într-un cadru epistemologic unitar indică caracterul sintetic al acestuia.

Demnitatea umană constituie, în același timp, sursa drepturilor și libertăților individuale, dar și un element circumscris conținutului și exercițiului fiecărei prerogative umane. Această conceptualizare atașată demnității

³⁹ OHCHR, *COVID-19: Governments must promote and protect access to and free flow of information during pandemic – International experts*, 19 March 2020, documentul este accesibil la adresa <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25729>; accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 22:01 p.m.

umane demonstrează caracterul transversal al acesteia astfel încât, dezbaterea individuală sau agregată asupra drepturilor omului conduce, în mod ineluctabil, la valoarea demnității.

Restricționarea, limitarea sau derogarea – ca măsuri care se referă la exercitarea drepturilor și libertăților umane – nu pot aduce atingere demnității umane în dimensiunea sa substanțială, de conținut; singurele consecințe juridice remarcate asupra demnității sunt, în condițiile evocate, identice cu cele produse asupra dreptului sau libertății vizate în mod particular, iar ele țin de sfera exercitării prerogativei.

Din ansamblul drepturilor și libertăților umane, dreptul la viață se evidențiază ca omolog juridic adecvat demnității, dat fiind faptul că atât viața cât și demnitatea constituie premise necesare pentru exercitarea altor drepturi și libertăți. Punctul de incipit – ontologic și gnoseologic – pentru ansamblul drepturilor și libertăților umane este dat de asocierea dintre viață și demnitate, dacă acceptăm raționamentul conform căruia, în absența dreptului la viață celelalte prerogative devin futele, iar în absența demnității, exercițiul drepturilor și libertăților umane devine derizoriu și lipsit de fundament.

În condițiile crizei sanitare actuale, dreptul la demnitate și dreptul la viață se implică reciproc, iar statele sunt responsabile de asumarea primordială a angajamentelor pozitive în sensul intervenției directe și adecvate pentru protecția tuturor categoriilor sociale (și, în special, a celor vulnerabile) în ipoteza infectării cu virusul SARS-CoV-2.

Bibliografie:

Doctrină

Christopher McCrudden, „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *European Journal of International Law*, vol. 19, nr. 4, 2008, pp. 655-679

Habermas Jürgen, „The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights”, *Metaphilosophy*, vol. 41, nr. 4, 2010, pp. 464-480

Hathaway O., Lim P. and Stevens M., *COVID-19 and International Law Series – Human Rights Law: Right to Life*, Just Security, 18 November 2020, <https://www.justsecurity.org/73426/covid-19-and-international-law-series-human-rights-law-right-to-life/>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 20:31 p.m.

Pawel Lukow, „A Difficult Legacy: Human Dignity as the Founding Value of Human Rights”, *Human Rights Review*, vol. 19, 2018, pp. 313-329

Schultziner D., „Human Dignity: Functions and Meanings”, p. 85, Malpas J și Lickiss N (eds) *Perspectives on Human Dignity*, Springer Dordrecht, 2007, pp. 73-92

Instrumente juridice și politice

- Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor, adoptată la data de 27 iunie 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), intrată în vigoare la 21 octombrie 1986
- Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, OJ C 326, 26.10.2012
- Constituția Africii de Sud, adoptată la 8 mai 1996 și amendată de Adunarea Constituțională la data de 11 octombrie 1996
- Constituția Republicii Federale Germania, adoptată la 8 mai 1949 și intrată în vigoare la 23 mai 1949, cu modificările și completările ulterioare
- Constituția României, aprobată prin referendumul național din 18-19 octombrie 2003 și intrată în vigoare la data de 29 octombrie 2003
- Convenția Americană a Drepturilor Omului, adoptată la Conferința Inter-americană specializată în domeniul drepturilor omului, desfășurată la San José, Costa Rica, la data de 22 noiembrie 1969
- Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor încheiată la Viena la 23 mai 1969, publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”, volumul 4
- Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, elaborată la Roma în anul 1950, intrată în vigoare în anul 1953
- Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la data de 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr.217 A
- General Comment no. 23, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1.Add.6
- General comment no. 29 states of emergency (article 4), GE.01-44470 (E) 190901, General comment on article 4 (adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001)
- Human Rights Committee General Comment No. 36 Article 6: right to life, 3 September 2019
- Human Rights Committee, *Statement on derogations from the Covenant in connection with the COVID-19 pandemic*, 24 April 2020
- IACHR, *Pandemic and Human Rights in the Americas*, Resolution 1/2020, 10 Apr., 2020,
- OHCHR, *COVID-19: Governments must promote and protect access to and free flow of information during pandemic – International experts*, 19 March 2020, documentul este accesibil la adresa <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25729>, accesat la data de 21 decembrie 2020, ora 22:01 p.m.

Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice adoptat de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966

Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale adoptat de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 2200 A la data de 16 decembrie 1966

Protocolul nr. 13 la Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele, adoptat la Vilnius, la 3 mai 2002

UNFPA, *Human Rights Principles*, UNE, 2005, <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles>, accesat la data de 20 decembrie 2020, ora 17:30 p.m.

Jurisprudență

Decizia Curții Constituționale a României nr. 464 din 18 iulie 2019 asupra propunerii legislative de revizuirea Constituției României [Pl-x 331/3.07.2019], publicată în Monitorul Oficial nr. 646 din data de 05.08.2019

Fifth Section *case of Arskaya vs. Ukraine* (Application No.45076/05) Judgment Strasbourg, 5 December 2013

Grand Chamber, *Case of Lopes De Sousa Fernandes vs. Portugal*, (Application No. 56080/13), Judgment, Strasbourg, 19 December 2017